

В.Д. Кириєвський

ЕСЕР МАШИЦЬКИЙ

У статті йдеться про трагічну долю шосткинського соціал-революціонера, профспілкового лідера Івана Івановича Машицького (1887-1938), гідного поваги та шанування в його рідному місті Шостка.

Ключові слова: Шосткинський пороховий завод, партійна організація соціал-революціонерів, максималісти, більшовики, анархісти, каторга, Фрунзе, повстання проти армії Ремньова, арешти, завком.

Порохнярі одного з найстаріших військових підприємств України, Гетьманського Шосткинського порохового заводу (ШПЗ, нині завод «Зірка»), заснованого 1739 року, завжди мали свої робітничі авторитети за вміння працювати, жити та залишатися людьми в народній пам'яті. Серед них є авторитетне ім'я Івана Машицького, яке колись, за бурхливих революційних років початку ХХ ст., було добре відоме робітникам ШПЗ. Старожили згадують, що Іван Машицький був репресований в 1930-х роках, а потім по війні реабілітований. Зрозуміло, жодних згадок про нього в брошурах та статтях з історії Шостки, складених істориками-комуністами, не знайдеш, навіть куцого рядка з прізвиськом Машицького не зустрінеш в підшивках заводської газети (як в довоєнній «Шлях робітника», так і повоєнній «За доблесну працю»), якби не випадково 1985 р. шосткинці не зазриміли у книжці спогадів про більшовика Михайла Фрунзе ім'я соціал-революціонера серед колег по каторзі в сибірському селі Манзурці 1914 року [4, 223]. Далі, у 1990-ті роки, з'явилися в поодиноких брошурах коротенькі автобіографічні дані про репресованих заводчан, зокрема й про Івана Машицького. А ось останні архівні відомості про нього вдалося віднайти в архівах СБУ пошуковцю з Чехії Антону Олеговичу Земанеку, прадіди якого ще за царя працювали на ШПЗ, а діди зазнали репресій та розстрілу за Сталіна. Завдяки пану Земанеку та доброзичливій дочці Машицького Валентині Іванівні (1923–2015) вдалося скласти цю автобіографічну статтю. Віднайшлися й фотографії Машицького, які були люб'язно надані Валентиною Іванівною Шосткинському державному краєзнавчому музею.

Іван Іванович Машицький народився в місті Глухові 8 (21) березня 1887 р. в сім'ї міщанина, поляка за походженням Івана Станіславовича Машицького (1862–1939). Родина не була заможною, тому в середині 1890-х років Іван Станіславович влаштувався працювати добре оплачуваним майстром Ділового двору Шосткинського порохового заводу (ШПЗ). У 1900 р. він перевіз свою сім'ю – 5 синів та дочку – в Шостку, в щойно збудовану хату в новому Палацькому районі на

І.І. Машицький (1928 р.)

вулиці Вокзальній (нині на місці садиби Машицьких стоїть будівля школи № 1 (вул. Кірова). Того ж 1900 р. Машицький залучив свого 13-річного сина Івана до роботи в майстерні Ділового двору. Там він вивчився на токаря, потім на електрика. У 18-річному віці Іван вступив до партійної організації соціал-революціонерів (есерів), що нелегально діяла на ШПЗ з 1904 р. Есери, за спогадами Івана Машицького, діставали на ШПЗ гримучу ртуть та переправляли її до Києва, до ЦК партії, натомість отримували зброю та літературу. Перебуваючи в есерах, Машицький займався розповсюдженням літератури. У 1906 р. він долучився до групи лівих есерів-максималістів, у якій отримав конспіративну кличку «Пок» (мабуть за спокійний, урівноважений характер) [5, 342]. Перебуваючи в максималістах, Іван так само розповсюджував літературу, але лівого радикального спрямування. Також покладливий «Пок» брав участь в акціях бойової дружини максималістів, яка займалася експропріацією майна багатих шосткинців, саме тих, які на думку максималістів збагатіли на хабарах та махінаціях з обкрадання заводу. Наприкінці листопада 1907 р. троє бойовиків-максималістів Доценко, Машицький («Пок»), Літовченко («Гамзей») спробували вбити начальника поліції пристава Лузанова. Вони кілька разів вистрелили в нього, але патронів було замало, тому вдалося лише поранити пристава в руку. За цей злочин Київський військово-окружний суд покарав Івана Машицького 8 роками каторги. Перші 3 роки Машицький відбував у Чернігівській каторжній

Діловий двір (1914 р.). І.С. Машицький у другому ряді, шостий праворуч

Будинок Машицьких на вулиці Кірова, 8 (1967 р.)

тюрмі, допоки в 1911 р. не спробував організувати втечу одного політичного в'язня. Машицький був покараний переводом до найсуворішої Шліссельбурзької фортеці [1, арк. 17]. Іван просидів у ній три роки в одній камері з доволі розумними політв'язнями, які допомогли йому розвинути природні математичні здібності та опанувати вищу математику. Про це свідчить конспект революціонера, що зберігається в Шосткинському державному краєзнавчому музеї.

У 1914 р. Машицького перевели до Олександрівської Центральної пересильної тюрми, потім етапували на вільне поселення до Іркутської губернії (у Верховенський повіт, село Манзурка). Туди він прибув наприкінці вересня 1914 р. разом із групою, що нараховувала більше ніж зо два десятки політичних каторжан. На фотографії Машицький знаходиться у першому ряду (крайній праворуч). Серед каторжан у другому ряду в центрі сидить відомий соціал-демократ Михайло Васильович Фрунзе (1885–1925). З його спогадів дізнаємося, що за дорогу до Манзурки політзеки дуже озлидніли, особливо Машицький, Макушин, Рейман, Гамбург

та брати Корнильцеви [4, 223]. Щоб вижити у люту сибірську зиму, Фрунзе зорганізував трудову каторжанську комуну зі спільною їдальнею та бібліотекою. У дворі Шошиних, де оселився Фрунзе, запрацювала з грудня 1914 р. комунарівська столярна майстерня. Отриманий від неї прибуток пішов до каси взаємодопомоги каторжан. На унікальній фотографії комунарівців, зробленій 20 липня 1915 р., Машицький знаходиться внизу в темній сорочці, а над ним ліворуч сидить на верхній ворині огорожі Фрунзе у білій сорочці з галстуком.

У 1915 р. до Манзурки потрапив ще один відомий політв'язень, член ЦК РСДРП(б) В'ячеслав Михайлович Молотов (Скрябін (1890–1986). Через Манзурку у 1915 р. проїжджав по етапу не менш відомий Валер'ян Куйбишев (1888–1935). Раніше, у 1902 р., неподалік у Верховенську відбував заслання Фелікс Дзержинський (1877–1926).

У 1917 р., відразу по Лютневій революції, Машицький брав участь в роззброєнні поліції в місті Верховенську, організував Совети в Бурятських селах. У травні 1917 р. він виїхав до Шостки і став працювати в електростанції ШПЗ. Машицький залучився до роботи у новоствореній профспілковій організації, згодом став членом завкому (заводського комітету профспілки) ШПЗ, брав участь в створенні осередку більшовиків у Шостці, допоки не повернувся влітку з Києва студент Петро Безкровний [1, арк. 17]. Це був молодший брат колишніх есерів-максималістів Михайла та Андрія Безкровних. Відомо, що Михайло був засуджений 1910 р.(?) до смертної кари через повшання [2], а Андрій став у 1917 р. більшовиком. Також колишній ватажок есерів-максималістів Митрофан Соломка, який повернувся з каторги до Шостки в липні 1917 р., став тісно співпрацювати з більшовиками [1, арк. 23], тоді як Машицький тяготив до анархістів, бо ще з 1909 р. почав поділяти погляди Бакуніна та Кропоткіна, але до партії анархістів так і не вступив [1, арк. 33].

Якось після Жовтевого перевороту Митрофан Соломка оголосив промосковські гасла шосткинських більшовиків на одному із зібрань і ледь не був убитий солдатами, які знаходилися під впливом українських есерів [1, арк. 17]. Вбивству Соломки запобігли його колишні однопартійці Машицький та Литовченко. Потім вони ходили в комітет партії есерів та попередили, якщо ті й надалі будуть цькувати шосткинських більшовиків, то Машицький і Литовченко візьмуть зброю і підіймуть повстання проти есерів.

У 1918 р. молодший брат Івана Машицького Петро організував, за дорученням Безкровного, невеликий загін Красної гвардії. У цей час до Шостки вступив Красний загін Ремньова і розпочав, за допомогою шосткинських красногвардійців, вивозити майно ШПЗ. Чинovníки та офіцери ШПЗ

*Шосткинські есери-максималісти (1907 р.).
І.І. Машицький з балалайкою*

на чолі з Лашковським, Юркевичем, Вердеревським організували повстання проти армії Ремньова та більшовиків, й ті відступили з Шостки. Петро заховався на квартирі, де мешкав старший брат Іван. Туди увірвався загін повстанців й почав вимагати видати Петра як організатора Кривої гвардії в Шостці, що розкурочила ШПЗ. Боячись, щоби брата не розстріляли, Іван разом з ним долучилися до повстанського загону. Протягом двох днів вони зі зброєю в руках були учасниками запеклих боїв проти армії Ремньова. Повстанці зазнали поразки, хоча були убиті та поранені з обох сторін [3, арк. 96]. За участь у боях Машицький не зазнав репресій від червоних і продовжував працювати у заводському комітеті.

При появі гайдамак у Шостці в квітні 1918 р. соціал-революціонер втік і повернувся додому в травні, коли при владі закріпився гетьман Павло Скоропадський (1873–1945). Іван знову працював у завкомі аж до приходу денікінців у жовтні 1919 р., а після їх уходу в листопаді 1919 р. повернувся до роботи у завкомі заступником голови.

У 1920 р. Іван Машицький одружився на Анастасії Михайлівні Андрос (1894 р. н.), онуці німця Андерсена, яка ще до революції вивчилася на модистку, і найбагатші шосткинські пані замовляли в неї модний одяг. У 1921 р. у подружжя народився син Леонід, у 1923 р. – дочка Валентина. Тоді ж родина збудувала хату поряд із батьківською на дореволюційній вулиці Вокзальній, яка вже носила назву партійного діяча Зино́в'єва-Апфельбаума (1883–1936). Машицького прийняли до заснованого в 1921 р. (за вказівкою Фелікса Держинського) «Общества полит. каторжан и ссыльно-поселенцев» («ОПКСП»). Також до цього

Манзурка (1914 р.)

Манзурка (1915 р.)

*Працівники Глухівського окрфінвіділу (1930 р.).
І.І. Машицький у другому ряді, п'ятий праворуч*

«ОПКСП» були прийняті колишні шосткинські есери Роман Діомідович Литовченко та брат із сестрою Лишеви – Микола та Ольга, засновники партійної організації соціал-революціонерів в Шостці. Усього до «ОПКСП» було зараховано лише чотирьох шосткинців [5, 314, 315, 342]. Усім іншим шосткинським політкаторжанам було відмовлено в членстві з різних причин. Так есерівцю Титу Ковбасі, якій провів на каторзі майже три роки і отримав рекомендацію від Машицького на вступ до «ОПКСП», відмовили в членстві з тієї причини, що його батьки «писали

І.І. Машицький на лісозаводі (1937 р.)

прошення о помиловании» сина [1, арк. 28].

У лавах «ОПКСП» знаходився і колишній товариш Машицького по Манзурці Михайло Фрунзе, який у 1922 р. був уповноваженим Реввійськради Росії в Україні та одночасно займав високу посаду заступника Голови Раднаркому УСРР Християна Раковського в «українському» уряді. Фрунзе не забував Машицького. Так на VII Всеукраїнському з'їзді Советів, що відбувся в Харкові 10–14.XII.1922 р., він через делегата від Шостки, колишнього есера Костянтина Фроленка, передав вітання шосткинському соціал-революціонеру [1, арк. 14].

У 1926 р. Машицький виїхав з Шостки до Маріуполя, до старшого брата Григорія (1885 р. н.), де влаштувався на роботу в портовій електростанції, був обраний членом Маріупольської міськради. Він повернувся до Шостки через 2,5 роки і пішов працювати токарем на хімзавод № 9. У 1929 р. його обрали членом Президії Глухівського окружного виконкому. Завдяки своїм математичним здібностям, Іван Іванович отримав посаду заступника окрфінвіділу.

Після розформування Глухівської округи в липні 1930 р. І. Машицького направили до Шостки для організації фінчастини. У лютому 1931 р. його заарештували за антисоветську агітацію і утримували в концтаборі – Сумському Допрі («Доме принудительных работ»), – доки прокурор ІХ сектору ДПУ Семенов не закриття справу 23 березня 1931 р. Звільнившись з-під арешту, Машицький влаштувався працювати електромонтером Пирогівського лісозаводу. Він проживав так само на вулиці Зинов'єва, що вже була перейменована на Пирогівську, а нині носить ім'я С.М. Кірова (1886–1934). Машицький вже не був членом елітної спілки політкаторжан («ОПКСП»), його виключили ще в березні 1929 року за «вдаванство» під час слідства 1908 року. Насправді ж комуністи не вибачили Машицькому участі в збройному повстанні проти красних банд Ремньова в березні 1918 р.

Знову Івана Івановича Машицького

заарештували 10 березня 1938 р. за підозрою в участі у антирадянській меншовицько-есерівській організації. Його розстріляли 23 травня 1938 р. у м. Чернігові, потім вивезли, разом з іншими вбитими, до урочища Халявине, вкинули у рів й присипали вапном, а дружині повідомили, що її чоловік помер у в'язниці від хвороби серця. І хоча чомусь Анастасію Михайлівну пожаліли і не вислали з Шостки як жінку ворога народу, проте серед знайомих з'явилося презирливе ставлення до неї. Вживала вона разом із сином та дочкою завдяки швейній машинці «Зінгер».

Анастасія Михайлівна прожила до 1971 року. Вона доклала чимало зусиль до реабілітації чоловіка. Це сталося вже через три роки після смерті Сталіна 1 серпня 1956 р.

Прийшов час відновити ім'я Івана Івановича Машицького (08.03.1887–23.05.1938), перейменувавши сучасну назву вулиці, де він мешкав, з Кірова-Кострикова на вулицю Машицького. Він був і залишився в спогадах шосткинців людиною гідної поваги, незважаючи на страшні випробування долі.

Посилання

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України в Сумській області (далі – ГДА УСБУ в СО), спр. П–1772.
2. Цирльов А. Сім'я Безкровних // Зоря. – 1962. – 18 вересня.
3. ГДА УСБУ в СО, спр. П–8170, Т–1.
4. Владимиров М.И. О Михайле Фрунзе: воспоминания, очерки, статьи современников. – Политиздат, 1985. – 287 с.
5. Политическая каторга и ссылка : биограф. справ. членов О-ва политкаторжан и ссыльно-поселенцев / Всесоюз. О-во полит. каторжан и ссыльно-поселенцев. – М.: Изд-во Всесоюз. О-ва политкаторжан и ссыльно-поселенцев, 1929. – 695 с.

Кириевский В.Д. Эсер Машицкий

В статье идет речь о трагической судьбе шосткинского социал-революционера, профсоюзного лидера Ивана Ивановича Машицкого (1887–1938), достойного уважения в его родном городе Шостка.

Ключевые слова: Шосткинский пороховой завод, партийная организация социал-революционеров, максималисты, большевики, анархисты, каторга, Фрунзе, восстание против армии Ремнева, аресты, завком.

Kyryievsky V.D. Eser Mashytsky

This article deals with the tragic fate of Shostka social revolutionary trade union leader Mashytsky Ivan Ivanovych (1887–1938), who is worthy of respect and honor in his hometown Shostka.

Key words: Shostka gunpowder factory, the party organization of the social revolutionaries, maximalists, bolsheviks, anarchists, hard labor imprisonment, Frunze, revolt against Remnov, army, arrests, works council.

09.03.2015 р.